

Stanislav Asejev

Cesta světla

zápisky z jednoho
koncentráku

CESTA SVĚTLA

zápisky z jednoho
koncentráku

GRADA

© Grada Publishing, a. s., 2025
© Stanislav Asejev, 2020
Translation © Olga Pelánová, 2025
ISBN 978-80-271-8174-2 (ePub)
ISBN 978-80-271-8173-5 (pdf)
ISBN 978-80-271-5427-2 (print)

Stanislav Asejev

CESTA SVĚTLA

zápisky z jednoho koncentráku

přeložila
Olga Pelánová

Grada Publishing

Pro kontext

Izolace je utajená věznice v části Donbasu kontrolované Ruskem, ze které se stal doslova koncentrační tábor.

Během let její existence prošly Izolací stovky lidí, z nichž většina zažila mučení elektrickým proudem, znásilnění, pošlapání lidské důstojnosti a těžké nucené práce.

Ví se o tom, že někteří vězni byli v Izolaci zavražděni.

Do tohoto vězeňského zařízení nemá přístup žádná z lidskoprávních organizací a misí.

Je dosud v provozu pod správou Federální služby bezpečnosti Ruské federace...

Prolog

*Na zledovatělé magadanské a kolymské krajině ulpívá dým
z pecí Sachsenhausenu a Osvětimi.*

Bratři Vajnerovi – *Oprátka a kámen v zelené trávě*

POŘÁD SI NEJSEM jistý, zda volím správná slova. Šlo o nepřebornou škálu událostí. Od zapraskání plastové láhve, které postavilo do pozoru celé osazenstvo sklepa, až po tóny vážné hudby linoucí se z rádia ve dnech, které patřily k těm klidnějším – takový život jsme tam žili. Jak mám někomu vypovědět to všechno, co bylo mezi tím? Měly tóny klasiky znamenat, že zrovna v tu chvíli ve sklepe nikdo neklečí se zkříženýma nohama a pytlem nataženým přes hlavu? Ne.

Tato kniha pojednává o utajené věznici uprostřed Doněcku. Říkalo se jí „doněcké Dachau“. Ale pro ty, kdo jí prošli, to bude víc než jen vyprávění o věznici. To, co se odehrávalo mezi stěnami Izolace – tak se to místo jmenovalo –, překračuje hranice zdravého rozumu dokonce i tam, kde člověk ani neočekává nic jiného než brutalitu. Už jsem nějaký ten měsíc na svobodě, ale stále se sám sebe ptám: „Stalo se to vůbec?“ Skutečně jsem něco takového zažil? Všichni ti lidé, elektřina, mučení a izolepa, kolektivní zpěv, v němž se ztrácel křik těch, kdo měli na těle elektrické kabely...

Původně mělo jít jen o strohou reportáž. Žádná hodnocení, emoce a líčení něčeho, čeho jsem sám byl svědkem. Jako bych se do té věznice nedostal coby zajatec, ale jen coby

novinář. Během osmadvaceti měsíců v Izolaci jsem napsal několik článků, které odpovídaly mému původnímu záměru. Musel jsem psát stručně a výstižně a svou budoucí knihu načrtnout jen v obrysech, protože jsem moc dobře věděl, že mi můžou texty kdykoli zabavit a přechíst si je. A přesně to se také stalo. Později, už na svobodě, jsem si uvědomil, že to nebudu umět napsat pod taktovkou suché publicistiky. I po mnoha měsících mě stejně jako dřív zaplavují emoce. A tak může na čtenáře z některých kapitol dýchnout chlad až cynismus, zatímco v jiných to bude doslova vřít.

Když jsem se pustil do psaní této knihy, neměl jsem sebemenší představu, kolik otázek přede mě nastolí. A po dopísání jsem zas nemohl uvěřit, že jsem na žádnou z nich nenalezl odpověď. Možná je sama ta knížka odpovědí. Abych ji mohl napsat, musel jsem přežít. A abych mohl přežít, musel jsem vědět, že ji mám napsat. Z prazvláště spletitých cestíček vědomí se mysl snaží vydolovat aspoň nějaký smysl. „To přece není náhoda.“ „Nemohlo se to stát jen tak...“ Nakonec vám z toho stejně zbude jen pár vět, které se poskládají do odstavce. Kurzor pomrkává, myšlenka skomírá a vy se znovu propadáte až na nejhlubší dno. Izolace však člověka naučí, že žádné nejhlubší dno není, protože je pořád kam padat. Vždycky je tam někdo, kdo je na tom ještě hůř než vy. I o tom se v knize píše.

Pokud bych měl to místo, tu věznici, vystihnout jediným slovem, použil bych výraz „neodvratnost“, a hned vysvětlím proč. Když vás totiž pokládají na stůl a pevně obmotávají izolepou, můžete si křičet, jak chcete, ale nic tím nezměníte. Klidně se ohánějte svou rodinou, vzývejte Boha, buďte jakéhokoliv pohlaví, jakkoli staří, zažívejte jakkoli velkou bolest, hrůzu a křičte jako o život – vůbec nic se nezmění. Nejsou to

jen slova, ale zdejší víra, až téměř náboženské přesvědčení všech, kdo trýznili na mučicím stole několik stovek lidí. V tu chvíli člověku dojde, jak moc je křehký, bezmocný a slabý. Stává se pouhou třtinou, jak o tom psal Pascal. Klouby se vám bolestí doslova derou z těla ven, člověka oblévá pot a shora na vás lijí vodu – pro ještě větší účinek. Neodvratnost, nevyhnutelnost. Nekřičte a neproste, oni vám to stejně provedou, stejně vás budou mučit dál.

Ať to zní jakkoliv divně, *Cesta světla* není o mučení. Onu vězňaci nevystihuje zrovna mučení. Ostatně jen v samotném Doněcku byste kromě Izolace našli nejmíň deset dalších míst, kde mučení praktikují dodnes. Jak tedy sdělit to nejdůležitější? Vysvětlit bez emocí, co je ta věznice zač? Možná bude lepší vzít to z jiného konce.

Ve vzpomínkách se vracím na začátek první vlny hromadných odvozů obyvatel Izolace do jiných vězeňských zařízení uprostřed léta 2018. Sám jsem tehdy seděl v cele číslo pět a všichni jsme stále dokola slýchali o tom, jak z dvojky a osmičky několik vězňů odjelo do doněcké centrály. Atmosféra v cele si nezačala s téměř vánoční náladou. Mnozí si už sbalili svých pět švestek a čekali, až se ten zázrak dostaví i do jejich života.

Vtom se otevírají dveře, dozorce zahlásí hned čtyři příjmení a následuje: „Sbalte se!“ Jen těžko popsat, co se v tu chvíli strhlo. Začali jsme těm šťastlivcům blahopřát a obdarovali jsme je tím posledním, co mnozí z nás měli – čajem a papírem. Tiskli jsme jim ruce, objímali jsme je a upřímně se s nimi radovali, byť naše jméno nezaznělo. Kdybych jen tenkrát tušil, že já se odsud dostanu do jiného vězení až za rok! Ale i tak jsme v tu chvíli zažívali pocit nefalšovaného štěstí, protože nás neopouštěla naděje, že když už to celé

vypuklo, jednou odsud odjedeme i my. Znovu se otevírají dveře. Jeden z vězňů si nestíhá přibalit čaj, který dostal jako dárek. Dozorci řve, že pojedou bez něj, a ten chlap v tu ránu vystřelí ze dveří, až zakopne o práh cely, ani si pořádně nenasadí pytel na hlavu. Dveře se opět zavřou, ale celou stejně ovládne radost a euforie. Jen ten nováček, co přišel před týdnem, se rozpačitě vyptává:

„Kam to všichni s takovou radostí běží?“

„Do vězení.“ I naše odpověď je plná rozpaků.

No řekněte, umíte si něco takového představit? Den odjezdu odsud byl pro mnohé dnem osvobození, a podobné věci vypoví o Izolaci v leccěms víc než výkřiky a elektřina. Občas se nás zmocňoval pocit, že to všechno musí být jen nějaký experiment. Neuvěřitelnost toho dění, navíc pod dohledem desítek kamer, nás přiváděla na tyto zvláštní myšlenky. Jako by se zdejší správa jen snažila objevit nějakou hranici. „Co ještě trochu přitlačit? Poručit mu ‚štěkej‘ nebo ‚zalez pod pryčnu‘! Zaštěká, nebo nezaštěká? A helemese, zaštěkal. Teď třeba vytáhne ptáka z kalhot...“

Vše důsledně zaznamenáváno. Do každé cely, na samotyky a všude ve sklepech nainstalovali kamery – terabajty záznamů, stovky hodin pro mezinárodní soudy. Tím spíš je to celé experiment. Přece si nemůžou šest let beztrestně natáčet vlastní zločiny, s ironickým úšklebkem nad každou zprávou OSN? Anebo můžou? Pak je Izolace odpovědí na otázku, co je náš svět zač. Veškerá absurdita, brutalita a nespravedlnost se zkoncentrovaly právě sem – na ulici Cesta světla, číslo popisné 3. Trest ani odplata nepřicházejí, jen posměch zní do uší nám poraženým. Ať se dál mnozí utěšují vidinou posledního soudu. Já už v něj nevěřím. A čemu věřím? Smíchu těch lidí ve sklepech, když někoho poutají izolepou ke stolu.

Často se mě ptají, zda těm lidem dovedu odpustit. Já k nim nechovám jen nenávist, jsou to mnohem hlubší city. Odpustit se dá někomu, koho nenávidíte, ale na tomto místě nedává smysl nic, tedy ani odpuštění. Tak se na ty věci dívám já. Někdo to možná bude mít jinak.

1. kapitola

Příjezd

VYKLÁDAJÍ NÁS KAŽDÉHO zvlášť. Někdo má ruce omotané lepicí páskou, já je mám pevně spoutané železky, ale všichni máme pytel nebo tašku přes hlavu. Z předchozího místa, ze sklepa, jsem si vzal jen svůj rukopis a zbytek věcí – ten mám na sobě. Staví nás ke zdi, důkladně prohledávají – ty listy papíru v ošuntělé složce si prý můžu nechat.

Tak vypadá příjezd a všichni dřív nebo později pochopíme: tohle přece není věznice. Tedy nikoli oficiální věznice, kam se lidé obvykle odvázejí. Tady padají i docela jiné paragrafy: špionáž, terorismus, extremismus. Později nade mnou vynesou dva ortely, každým z nich dostanu patnáct let, podle sedmi paragrafů trestního zákoníku. Z toho šest jich bude souviset s mou novinářskou profesí a jen jeden se špionáží. Stejný příběh se tu píše skoro každému, ve vězení pro „zvlášť nebezpečné“ – tento přílepek nám dala správa.

Odvádějí nás do cel. Všechny dveře jsou natřené velmi sytou černou a okna zabílená. V každé cele se nepřetržitě svítí a zhasnout se nesmí ani ve dne. Sotva se otevřou dveře, všichni seskakují z pryčů, nasazují si pytle na hlavu, dávají si ruce za záda a otáčí se tváří k oknu. To vše proběhne ve dvou až třech vteřinách. Jak nařizuje místní řád. Neležet, nedívat se do oken ani do objektivu kamery...

Tak to je Izolace. Ulice Cesta světla, číslo popisné 3. My všichni, jak tu jsme, se právě nacházíme v areálu bývalé továrny na výrobu izolačních materiálů uprostřed Doněcku. Je tady vojenská základna, jejímž druhým posláním je fungovat jako jedna z nejbrutálnějších věznic v takzvané „DLR“ – Doněcké lidové republice*. Nezapadá do žádné kategorie, protože úředně neexistuje, ovšem neoficiálně tady drží po sklepech a celách desítky lidí. Průmyslový areál výrobního závodu, obehnaný betonem a železnými konstrukcemi, spatřím na vlastní oči až za rok, kdy mi konečně dovolí sundat si pytel z hlavy před cestou do sprchy. Zatím si nemůžeme zvyknout ani na to, že máme v cele umyvadlo a WC. Ještě pořád se nám loupe kůže po zážitcích ve sklepech „úřadovny“, kde jsem strávil půldruhého měsíce, a ostatní, ti méně šťastní, přes dvě stě dnů. Podmínky, ve kterých nás tady drží, nás matou. Ostatně zmatou kohokoli, kdo o věznici uslyší. „Cože, koncentrák s klimatizací? Děláte si srandu?“ Tu otázku jsem často slýchal už pak na svobodě při snaze vysvětlit, co byla ta věznice zač.

Totíž... Oni vás tam doopravdy uvítají květinami na okenních parapetech, když přijedete v létě, a někde v cele můžete narazit i na klimatizaci, pozůstatek z předválečného výrobního provozu. To je pravda, částečně. Můj soused, který během měsíce zešedivěl, se s vámi podělí o ten zbytek. Celý

* *Pozn. red.:* Doněcká lidová republika (DLR) – separatistická entita vyhlášená v roce 2014 proruskými ozbrojenými skupinami v Doněcké oblasti na východě Ukrajiny za přímé podpory ruské armády a tajných služeb. Samozvaný loutkový stát fungoval spolu s obdobnou Luhanskou lidovou republikou (LHR), vyhlášenou ve stejné době v sousední Luhanské oblasti, jako nástroj ruské okupace a destabilizace regionu. Roku 2022 byly DLR a LHR formálně připojeny k Ruské federaci, což – stejně jako zábor Krymu – mezinárodní společenství neuznává.

týden nemluvil – přišel o hlas během jediné noci, kdy řval do strhání, protože mu ke genitáliím připevnili elektrické kabely. Elektrický proud a sedřená kůže na šourku vám toho prozradí o Izolaci daleko víc než klimatizace.

Všechno tady má symbolický ráz. Když se projdete po Izolaci bez pytle přes hlavu (a takové privilegium si zasloužíte až po měsících), spatříte Leninovy portréty, které visí přímo u vchodu do sklepa, a nechybí ani jeho busta. Poté, co závod na výrobu izolačních materiálů roku 2010 zkrachoval, sloužil jeho areál několik let jako významná kulturní platforma. Scházeli se tady umělci a lidé z umělecké branže, pořádaly se výstavy a instalace. S příchodem „ruského světa“ a bezpečnostní služby FSB do oblasti Doněcku zvítězil na celé čáře Lenin a jeho cesta k světlým zítřkům. Cesta do komunistického ráje na sebe znovu vzala podobu sklepa a pekla. Ze systému sovětských protivzdušných krytů v bývalé továrně se stal komplex na mučení a hangáry a kontejnery, ve kterých kdysi visely obrazy, se naplnily tanky a stovkami min.

Izolaci ovšem nezřizovali jen jako věznici pro lidi s jiným názorem. Ano, mnozí mí spoluvězni tady skončili za „nepřijatelnou korespondencí“ nebo za post na sociálních sítích, v němž se v této válce postavili na stranu Ukrajiny. Takový postoj byl bez pardonu zaškatulkován jako extremismus a nesl s sebou automaticky trest odnětí svobody od pěti let výše. Pět let z celkové výše trestu si vlastně vykoleduji už jen za uvozovky ve svých reportážích – za uvozovky, do nichž jsem vkládal spojení „Doněcká lidová republika“, a měl jsem tím na mysli, že ji neuznalo mezinárodní společenství, a dokonce ani Rusko. Jedny uvozovky – a rázem podepisujete papír, který hrdě hlásá, že byl dopaden zločinec „popírající státní suverenitu DLR“. Nedá mi to a zeptám

se na to jednoho dne svého vyšetřovatele: „Přiklepli jste mi sedm paragrafů, což vypadá skoro na doživotí. Takže nějaké uvozovky už na tom nic nezmění. Fakt vám není líto zkazit život někomu, kdo napsal jednu jedinou větu na svém webu? Za to si má jít člověk sednout na pět let do basy?“ Na to mi ten vyšetřovatel bez obalu odpověděl: „U těch, kdo dávají DLR do uvozovek, máme najít i špionáž“. Běžící pás, který se nikdy nezastaví. Nevyčerpatelný zdroj podobných „špionů“ a „extremistů“ umožňuje vytahat z obětí všechno, o co je lze připravit.auta, peníze, byty a jiné jmění, v mém případě dokonce kuchyňské nože a několik lahviček parfému. To poslední mi ukradli při nezákonné domovní prohlídce. Novodobí čekisté si v ničem nezadají s jejich sovětskými předchůdci v botách z umělé kůže a dlouhých pláštích. Ani oni se v Doněcku ničeho neštítí.

Ale to je jen jedna strana života lidí, kteří se dostali do Izolace. Ta druhá se pojí s osudy těch, kdo za tento systém bojovali, aby je teď také semlel napadrt'. Za osmadvacet měsíců, které jsem tady strávil, nebylo dne, kdy bych neseděl v jedné cele s některým z místních vojáků. Těmito sklepy prošla celá plejáda vojenských hodností, od generálmajora po řadového vojína. Sotva v roce 2014 vystřídal obrazy a umělecké objekty v Izolaci ostnatý drát a kulometná hnízda, v tu ránu se proměnila v mučírnu pro takzvané kozáky. Jejich skupiny odzbrojovali a svázeli sem ještě včerejší bratři ve zbrani až do roku 2016. Na zdech cely jsem rozeznával jejich jeskynní malby – různé výkřiky a časové úseky, které si tady odseděli. Na cimry se ovšem dostávali jen ti šťastnější, protože většinu z nich drželi ve sklepě, na dřevěných paletách, a část jich fyzicky zlikvidovali. O počtu mrtvol v areálu Izolace neexistují dosud přesné údaje. Nicméně

zkuste se projít v letním parnu kolem ventilačního systému jedné ze šachet a do nosu vás udeří trvalý odér z rozkládajících se těl.

V letech 2017–2018 začal systém fungovat už o něco méně těžkopádně. Jestli si ani dřív nikdo nedal zvlášť velkou práci se zněním oficiálních obvinění, teď už i vlastním vojáčkům sázeli hlava nehlava paragrafy za „vlastizradu“ a „nedovolené ozbrojování“. Seděl jsem za mřížemi snad se všemi zástupci místních brigád a praporů, včetně náčelníků štábů a zástupců velitelů brigád. V roce 2017 je ve vlnách nacpali do sklepů, a posléze je vyváděli k nám do cel, už zlomené a s nechápavým výrazem, za co vlastně ještě před rokem prolévali krev. S některými obzvlášť tvrdohlavými přivázeli i jejich manželky, aby byl manžel sdílnější a ochotněji podepsal lejtstro, které potřebovali.

Tak takhle to místo vypadá navenek. To pochopím až později, zatím jen tuším, že tady cosi nehraje. Ne, ještě mi pořádně nedošlo, kam nás doopravdy přivezli a čím tady já a desítky dalších vězňů budeme muset projít, ale už od prvních okamžiků mám nějaký divný pocit. Až po chvíli mi dochází, že to divné sem přichází pootevřenými okny. No jasně, vždyť jsou to auta! Za okny vede silnice a odtud se nese šum projíždějících vozidel. To zjištění mě ohromí. Předtím ve sklepech jsme slyšali jen jeden zvuk – hučení výtahu. Když odeznělo, a pak se znovu ozývalo, věděli jsme, že uběhla noc. Tímto způsobem jsme měřili čas a když ve sklepech – stalo se to pouze jednou – zhaslo světlo kvůli poruše a rozsvítilo se červené oko kamery, měli jsme skutečně pocit, jako by nás mezi ty studené zdi pohřbili zaživa.

Ale teď je všechno jinak. To „jinak“ vás uvrhne do jedné z nejnebezpečnějších iluzí, které tady na člověka číhají. Jako

by všechny zdejší zvuky a denní světlo napovídaly, že tohle vězení nebude nadlouho. Slyším zvuky projíždějících aut a napadá mě, že se odsud už už musím dostat ven, vždyt tamhle za oknem, jen o pár metrů dál, je přece úplně jiný svět. Ve sklepě jsme často měli pocit, že už není, že už nejsou auta, lidé, slunce ani vítr. Něco se s námi stalo, ale to „něco“ se muselo stát i s ním, s tím starým, zajetým světem. Přece není možné, že se ta mračna stáhla jen nad námi. Jistě, jen jsme vtipkovali, ale přesto mě občas napadlo – kolik toho tady stačí odsedět, než člověk začne něčemu takovému věřit? Kolik času v němém přítmí musí uplynout, než mu z těch myšlenek ztuhne úsměv na rtech?

Už vychází najevo, že život nikam nezmizel. Zaprvé nás tady, v této cele, vítají cizí lidé. Sedět se dá podle všeho i jinde než na samotce a pozorovat nejen světici ze zplesnivělé ikony, když si sundáte pytel z hlavy. A zadruhé – v těch autech venku přece někdo jezdí, někdo musí řídit autobus, ve kterém lidé někam pospíchají. Jejich život běží dál. A tuší vůbec, že jsme tady my? Samozřejmě, nemají o nás ani páru, zato dobře vědí o existenci této věznice. Za několik měsíců se totiž jeden z dozorců pochlubí, že u Izolace už radši nezastaví ani autobus. Ze smutné slávy doněckého koncentráku se jeho zakladatelé dmou nefalšovanou pýchou. To oni jsou tvůrci strachu – toho jediného produktu, který teď bývalá fabrika vyrábí.

Všechny ty myšlenky se mi rozletí na střípky jako úderem pažby o železné dveře. Doslova nadskočím a slézám z palandy, a stejně tak asi deset takových jako já, a najednou uslyším své příjmení: „Pytel na hlavu! Čelem ke zdi! Hlavu níž! Ruce za záda! Krok doprava – odchod!“ Začala vstupní prohlídka.

Zatím nemám ponětí, že nás bude vyšetřovat jeden z nejsurovějších místních sadistů. Nějaká pochmurná ironie osudu zařídila, že ten člověk tady zastával post lékaře. Dovolil mi, abych si sundal pytel z hlavy, zatímco on dál seděl v černé masce a zeptal se mě na zdravotní potíže z předchozího vězení. Odpověděl jsem, že ještě pořád necítím kůstky na palcích rukou, ke kterým mi přivazovali elektrické dráty. „To nic není, myslím nic podstatného.“ Nic „podstatného“ se v mém případě nenašlo.

Předběhnu sled událostí a prozradím, že ten člověk byl hned slyšet, kdykoli se v Izolaci objevil. Na nováčky obvykle divoce řval už na chodbě, zasypával je všemožnými nadávkami a po nocích se za doprovodu zdejšího šéfa potuloval chodbami a vytahoval si vězně z cel. To, co se s nimi dělo, záleželo na množství požití vodky a fantazii trýznitelů. Ten stejný člověk na druhý den ráno ošetřoval popáleniny po elektrickém proudu a žebra, která jim v noci zlámал, takže ano, moje ztuhlé prsty ho mohly jen rozdráždit.

Nic z toho jsem v tu chvíli nevěděl. Navíc po půldruhém měsíci stráveném s pytlem přes hlavu při každém pohovoru jsem se teď cítil nějak nesvůj. Překvapivě se mě zmocňoval skoro pocit viny kvůli tomu, že před ním stojím bez pytle, i když mi sám nařídil, abych si ho sundal. Už tenkrát jsem pochopil, jak moc jsem se uvnitř změnil, ačkoli má cesta Izolací sotva začala. Zkrátka se mi ulevilo, když mi konečně zas nařídili nasadit si pytel a odvedli mě do cely, kde skrz okenní škvíry ještě stále probleskával jiný svět...